

dere, si ratiocinatio dicitur ARGUMENTUM καὶ ἀνοροσπο, seu AD HOMINEM (*).

Ejus effectus.

§. CLVII.—Ea argumentatione κατ' ἀνδρωτων utimur vel ad *convincendos alios* de veritate thesium nostrarum, vel ad *hypotesin* adversariorum destruendam. Si prius, nascetur inde *opinio* de veritate thesios nostrae: [†] sin posterius, *opinio de falsitate* antitthesios, adeoque haec argumentatio posteriore casu in probabilitate idem praestabit, quod in demonstratione deductio ad impossibile vel absurdum.

Probabilitas saepe demonstrationis instar est.

§. CLVIII.—Sic variae ratiocinationes gignunt veritatem probabilem. Harum ratiocinationum si plures concurrant: tam firma saepe haec est probabilitas, ut a veritate demonstrativa parum discrepet.

CAPUT IV.

De mediis veritatem inveniendi communicandique cum aliis.

SECT. I.

De modo veritatem meditatione inveniendi.

Connexio.

§. CLIX. QUUM hactenus de operationibus intellectus humani, ipsaque natura veritatis satis pro ins-

(*) E. g. quemquam hominum posse nova biblia condere, nemini nostrum probabile erit. At, qui credunt, esse hominem, qui possit novos fidei articulos condere, iis non poterit non probabilis videri ratiocinatio: qui novos articulos fidei condere potest, potest etiam eos exponere in libro, qui in posterum pro norma fidei sit habendus. Liber qui in posterum pro norma fidei habendus est, erunt nova biblia. Qui ergo novos fidei articulos condere, & eos in libro exponere potest, potest & condere nova biblia. En argumentum ad hominem.

(†) Non convictio. Simul ac enim alter de veritate hypothesios suae ipse dubitare incipit: argumentatio haec vim suam ac robur amittet. E. g. quorundam philosophorum hypothesis est, omnes mentis nostrae ideas sensione tantum adquiri. Si inde colligam, ergo et rerum prorsus immaterialium ideas sensione tantum adquirimus, argumentatus sum κατ' ἀνδρωτων. At si mul ac illi rejecerint priorem hypothesim, etiam haec conclusio amittet vires suas.

tituti ratione actum sit: proximum est, ut, quomodo his intellectus operationibus ad *investigandam proponendamque* veritatem utendum sit, dicamus paullo accuratius (§. VI. *).

§. CLX.—Veritas INVESTIGATUR vel per MEDITATIONEM, vel per LECTIONEM scriptorum alienorum, vel per DISPUTATIONEM, seu comparisonem binarum thesium sibi oppositarum. Ita inventa antem PROPONITUR vel SCRIBENDO, vel viva voce DOCENDO. In quibus omnibus, quid observandum sit, in sequentibus erit dispiciendum.

§. CLXI.—Primum MEDITATIONE investigatur veritas, (§. CLX.) per quam nihil aliud intelligo, quam *cogitationes, ita ad leges & justo ordine institutas, ut novae semper veritates ex veritatibus semel cognitis emergant.*

§. CLXII.—Ordo iste, quem intellectus in cogitando observat, quoties in veritatem certam inquirat, vocatur METHODUS SYNTHETICA (*). Et quia illa a geometris potissimum, quin omnibus mathematicis, stricte observatur, GEOMETRICA etiam dici solet.

§. CLXIII.—Hanc adhibiturus primo omnium det operam, ut ATTENTIONEM justam adferat, deinde, ut mentem a PRAEJUDICATIS OPINIONIBUS vacuum ad meditationem applicet.

§. CLXIV.—Attentionem excitabimus, I. si, quam praeclara res sit veritas, saepius cogitemus (†), II. si ab aliis cogitationibus atque occupationibus vacui, & animo tranquillo, ad meditationem accedamus, III. si festinemus lente, (‡) IV. si ea, quae meditatur, in

(*) Vulgo equidem *methodum* inquirendi veritatem dividunt in *syntheticam & analyticam*, quarum illa a principiis ad conclusiones, haec a conclusione ad principia procedit. Sed ubi conclusiones notae sunt, veritas magis *applicatur & dirjudicatur*, quam *quaeritur*. Igitur *methodus analytica* magis ad capita sequentia pertinebit.

(†) Sincerum veritatis investigandae studium vel solum attentionem nostram excitabit. Quis enim non attente contempletur, quod amat? Cur somnus non facile obrepat iis, qui spectant comoedias?

(‡) Aliud est rem *obiter* contemplari, aliud *attente*. Illud fit a festinantibus, hoc ab iis, qui omnem aciem ad rem ita convertunt, ut eam secundum omnes qualitates, modos, relationes, effecta, contemplantur. An id fieri posset a festinantibus?

Quotuplici modo veritas investigetur & proponatur?

Quid meditatio?

Methodus synthetica vel geometrica.

Quomodo praeparatus quis ad meditandum accedere debeat?

Attentio quomodo excitanda?

chartam conjiciamus. Multum quoque attentionem provehunt v. solitudo, vi. silentium, vii. tempus matutinum, & imprimis viii. diuturnum studium earum disciplinarum, in quibus facultas bene ratiocinandi perpetuo exercetur, quales praecipue sunt mathematicae.

Quomodo
praejudicia
debellanda
per dubitatio-
nem?

§. CLXV.—Quumque praepredicia AUCTORITATIS & PRAECIPITANTIAE veluti tenebras intellectui offundant, (§. XVIII.) & hinc sequatur, ut, qui se meditationi accingunt, ab illis vacuos esse oporteat: (§. CLXIII.) per se patet, utilissimam fore dubitationem, dummodo i. ea non sit sceptica, (§. CLIII, 4.) & ii. dubitetur non de criteriis veritatis, sed de nexu propositionum cum principio, nec iii. praefracte negetur id, de quo dubitatur (§. CLIII, 2.)

In primis
praejudicium
auctoritatis.

§. CLXVI.—Dubitatio haec, tam accurate suis circumscripta limitibus, contra opiniones quamplurimas, etiam vulgo receptas, scrupulos injicit, teque facile docebit, i. & parentes, & praeceptores tuos, & viros magnos, & celebres, & probos, & canitie venerabiles, aliquando & errasse, & errare posse: contra, ii. nonnumquam & olitorem esse quaedam opportuna loquutum, adeoque iii. te nullius auctoritati, tamquam claudum pilae, inhaerere debere.

Et praepredicium
praeceptantiae.

§. CLXVII.—Nec minus inde perspicies, iv. mentem minus attentam facile opinionem receptam, quamvis absonam, pro veritate, id est, nubem pro Junone, amplecti. v. Veritatem non ita omnibus obviam, ac prope in medio positam esse, ut veluti se sponte offerat, etiam minus diligentibus, adeoque, vi. ceu pestem fugiendum esse praepredicium praepredicantiae, & vii. ea etiam, quae nobis penitus perspecta habere videmur, quasi ignota accuratius investiganda esse.

Ordo in me-
ditatione ob-
servandus.

§. CLXVIII.—Ita praeparatus ac veluti praemunitus facile animadvertes, quid tibi, meditationi te accingenti, primo omnium faciendum sit. Quum enim cognitio nostra a sensione incipiat, sensio autem, sub diversis circumstantiis saepe repetita EXPERIENTIAM gignat, (§. XXIII.) ex hac denique nobis ideas claras, distinctas, adaequatas formemus: (§. XXV.) primum EXPERIUNDUM erit tam diu, donec nobis, quoad licet, *claram, distinctam*, atque *adaequatam* ideam rei adquisiverimus (*).

(*) Id non modo in rebus naturalibus faciendum, sed & in

§. CLXIX.—Ne autem fallat experientia: res ipsa te docebit, i. regulas, quas de sensione & experientia non uno loco dedimus, (§. XXIII. *seq.* §. CXV. *seqq.*) diligenter esse observandas, ii. in concilium etiam adhibendas esse aliorum observationes, easque, iii. si fieri possit, (*) repetendas, ut, an recte se habeant, tanto certius scias.

Primum ex-
periendum.

§. CLXX.—Quo plures in promptu sunt observationes hujusmodi certae, & accurate collectae, eo proniorem nobis viam munivimus ad veritatem. Jam enim nihil erit facilius, quam ex illa observationum silva construere DEFINITIONES tot (†), quot opus est ad claram, distinctam, atque adaequatam objecti ideam acquirendam.

Deinde defi-
niendum.

§. CLXXI.—Definitiones *reales* non semper initio statim inveniri possunt, & tunc sufficiunt *nominales*, modo illae ad amussim factae sint (‡) [§. XXXVIII. *sequ.*]

An abscesse
requirantur
definitiones
reales?

§. CLXXII.—Nec minus utile erit, res definitas, si

Hinc porro

moralibus & civilibus. Quemadmodum enim frustra meditari conaberis de parheliis, nisi in promptu sint tuae aliorumve physicorum atque astronomorum observationes atque experientiae: ita non magis cum successu aliquo meditaberis de virtute, vitii, adfectibus, quin & de republica, juribus, similibusque, nisi, quae harum rerum omnium adfectiones, relationes, fines, effecta experiundo accurate didiceris.

(*) Alia enim experimenta instituere facile est, alia vel difficilius, vel plane non possunt institui. Sic e. g. quae alii de natura aeris, de ebullitione certorum oleorum, inter se mixtorum, similibusque phaenomenis observarunt, facile repetendo explorare possumus: at difficilius aliorum observationes de parheliis, paraselenis, cometis, transitu Mercurii per Solem, & similes, hoc modo examinabimus, quia partim nec quotidiana, nec ubi vis conspicua sunt haec phaenomena, partim, si quando contingunt, non sine magno instrumentorum adparatu observantur.

(†) E. g. qui aerem definit duce experientia, quod sit *corpus fluidum, tellurem intra certam altitudinem ambiens, & spatia in & supra eam, ab aliis corporibus relicta, occupans, nisi ab alio quodam impediatur*, ei etiam definiendum, quid sit *corpus*, quid *fluidum*, quid *atmosfera*, quid *altitudo aeris*, quid *spatium*, quid *vacuum*, quid *occupare spatium?* *et.* Et quamvis deinde in veritate cum aliis communicanda omnibus his definitionibus forte non opus futurum sit: eae tamen non sunt supervacuae in veritate inveniendae.

(‡) Egregie enim falluntur, qui definitiones nominales ad inveniendam veritatem inutiles existimant. Continent sane certas notas, quibus res semper ab omnibus aliis distinguitur, (§. XXXVIII). Eae notae sunt proprietates essentiales, & hinc non possunt non novas suppeditare veritates.

dividendum. fieri possit, secundum regulas, supra expositas, DIVIDERE, & singulorum membrorum novas condere definitiones [§. XLIV. *seqq.*]. Quo plures enim nanciscimur definitiones: eo plures nobis sunt fontes invenienda veritatis, modo observemus, quae supra de exploranda definitionum veritate dicta sunt. [§. LXIII.]

Postea rep. §. CLXXIII.—Singulae definitionum partes singulas dabunt praemissas, [*] ex quibus, addita nova idea, per regulas ratiocinandi facile elicies AXIOMATA, quae bases sunt reliquarum conclusionum inde derivandarum [*].

Unde fluent §. CLXXIV.—Ubi ejus generis plura axiomata in promptu fuerint: per regulas conversionis, [§. LXI. *seqq.*] oppositionis, [§. LXX. *seqq.*] collatisque novis ideis, facile reperies COROLLARIA [†] quamplurima, ex quibus tamen ea potissimum, quae vel maximi, vel alicujus momenti erunt, seliges.

Quomodo §. CLXXV.—Si plures definitiones inter se contenderis: facile reperies THEOREMATA & PROBLEMATATA [‡]. Id modo observandum, comparandas es-

(*) E. g. esto definitio: *totum est, quod ex omnibus sui partibus constat.* Habes praemissam: *totum ex omnibus sui partibus constat.* Eam compara cum ideis *major vel minus esse*, habebis alteram etiam praemissam. Ratiocinaberis ergo: *quod ex omnibus sui partibus constat, est major unaqueque sui parte. Totum ex omnibus sui partibus constat. Est ergo totum major unaqueque sui parte.* Quae conclusio axioma est.

(†) Esto definitio, *Commodatum est contractus re initus, quo rem alteri gratis ad certum usum ita concedimus, ut eadem in specie restitatur.* Habebis inter alia hoc axioma: *commodata res non est abutenda*, alias enim non in specie restitui posset. Ex eo fluent corollaria per *conversionem*: *quotiescumque nobis res datur ita ut abutamur, (veluti in mutuo,) toties non est commodatum.* In re ergo *fungibili non est commodatum.* Per oppositionem: *falsum ergo est, commodatam rem absumi posse*, adeoque & *falsum, mutuum & commodatum non differre*, quambis Germanis *geliehen* dicatur & *mutuum*, & *commodatum*. Per ratiocinationem denique: *si res commodata non abutenda est, commodatarii erit, eam diligentissime custodire*; adeoque, *si ea illius culpa vel perit, vel deterior reddita est, damnum resarcire, nec commodans obstructus erit, si res exstat, pro ea accipere aestimationem, cet.* Sic unum axioma plura dabit corollaria, si meditationem continuaveris.

(‡) Sic, comparatis *mutui & commodati* definitionibus, habebis theorema: *in mutuo, non in commodato, transfertur dominium.* Si contenderis definitiones *commodati & rerum fungibilium*, solves problema: *an in pecunia commodatum consistere possit?* Posse enim, facile intelliges, si pecunia non sit usualis, sed ex numismatibus rarioribus, quae & sine abusu utilitatem praestant, constat.

se definitiones, quae aliquid inter se commune habent: alias enim comparabis disparata, nec illis quidquam invenies, praeter propositiones negativas, quas & pueri jam sciunt.

§. CLXXVI.—Et *axiomata*, quidem, & *corollaria*, raro aliam demonstrationem requirunt, quam ipsam definitionem. At *theoremata & problemata* ex corollariis, axiomatibus, definitionibus, demonstranda sunt, si vere convicti esse velimus.

§. CLXXVII.—Denique nullum est corollarium, nullum theorema, nullum problema denique; ex quo comparato cum aliis ideis novae veritates non fluent, si aciem meditationis intenderis.

§. CLXXVIII.—Ita veritates *certae* per meditationem inveniuntur. *Probabiles* non aliter reperies, quam si i. omnia rei phaenomena, quoad fieri potest, experiundo investiges, iisque inter se comparatis, ii. de invenienda hypotesi labores, ex qua illa explicari possint. Id enim quoties fieri potest, hypotesis illa erit probabilis, & pro vera tamdiu habebitur, donec meliorem alius ostenderit.

§. CLXXIX.—Idemque observandum erit, sive de *probabilitate historica*, sive de *physica*, sive de *politica* vel *moralis*, sis sollicitus. In *historica* enim conferendae erunt regulae de auctoritate, ejusque gradibus: [§. CXXXVI. *seqq.*] in *moralis* vel *politica* consilia & rei circumstantiae comparanda, & pro hypotesi ponendum, positus hujusmodi consiliis & circumstantiis, talem sequi solere eventum. [§. CXLII.]

§. CLXXX.—Vel maxime tamen in invenienda veritate probabili, *ingenio*; quemadmodum in reperienda certa, *judicio* opus est. Et hinc non mirum est, alios in veritatibus probabilibus, alios in certis inveniendis esse feliciores.

SECT. II.

De modo, veritatem per interpretationem investigandi.

§. CLXXXI. **N**ON modo autem meditando reperitur veritas, verum eadem etiam ex aliorum libris

An hae inventae propositiones egeant demonstratione?

Quomodo continuanda meditatio?

Quomodo reperienda veritates probabiles?

Sive historicae, sive aliae.

Cur alii in veritatibus certis, alii in probabilibus inveniendis feliciores sint?

An legendi sint libri?

eruitur [§. CLX.]. Equidem si ita ageretur cum humano genere, ut rerum omnium causas & naturam ipsi investigare possemus: magna librorum mole aequo animo careremus. Jam quum nec occasio sit, omnia experiendi, & vitae brevitatem vetet nos spes incohare longas: in subsidium omnino adhibenda, quae ab aliis de rebus ad varias scientias pertinentibus scripta sunt [*].

Qui libri legendi? §. CLXXXII.—Quum itaque legendi sint libri de rebus ad varias scientias pertinentibus, scripti: [§. CLXXXI.] consequens est, ut abstinendum sit a libris, qui i. vel ad vitia irritanda comparati, [M. §. CCLXXX.] vel ii. ad augendam scientiam nostram minus idonei sunt. iii. Ut ne libros quidem, mentem honesta voluptate demulcentes, alio fine evolvere debeamus, quam ut verum inde fructum capiamus [†].

Quomodo? §. CLXXXIII.—Quum deinde scientiae causa legendi sint libri: [§. CLXXXIII.] ii. consequens est, iii. ut & media, librum cum fructu legendi, adhibenda sint, qualia omnino sunt vi. notitia vitae, doctrinae, sectae auctoris, v. ejusdem institutum, quod vel ex praefatione vel ex historia litteraria discimus, vi. accurata libri partitio, vii. doctrinarum principalium ab illustrantibus discrimen, viii. subsidiorum, quae ad explicanda difficiliora loca faciunt, usus, & ix. quod praecipuum est, meditatio de qualitate & veritate doctrinarum accuratior [‡].

An excerptandum? §. CLXXXIV.—Quumque memoria sit labilis, vel saltim cum aetate decreseat [||], omnino x. consultum

(*) Hinc facile patet, quid sentiendum de iis, qui vel omnem librorum lectionem adspersati commendarunt bibliothecam τριβιβλον, libros puta naturae, scripturae, & conscientiae, vel paucissima tantum legenda esse, monuerunt.

(†) Hoc consilio legendi sunt libri historici, comoediae, satyrici poetae, libelli eristici, ephemerides eruditorum, & similes. Non cortici hic inhaerendum, sed nucleus quaerendus, alioquin in vanam curiositatem, id est, in voluptatem, evadet hoc legentis studium. Praeclara quaedam hanc in rem monita dedit PLUTARCH. in libello de audiendis poetis Tom. II. Opp.

(‡) Nisi enim haec lectioni adjungatur, multae quidem lectionis homo fortassis dici poterit, at non parum occupabitur praedjudicatis opinionibus. Quum adsuefiet homo centonibus consuevis, nec facile ad bonam frugem perveniet. Confusionem enim parit lectio promiscua, cui meditatio non accedit. Vid. SENECA Epist. II.

(||) Equidem memoria senibus tribuitur: sed rerum, quae an-

est, ea, quae meditando bona deprehendisti, in adversaria referre, & futuris usibus seponere.

Quomodo? §. CLXXXV.—Quaeris tu, qua potissimum excerpti methodo utendum sit? Ego vero te ea de re nolim sollicitum esse. Nemo sane sollicitus est de certa methodo, opes & thesauros commode reponendi. Ratio ipsa tibi dicitabit, optimam esse excerpti methodum, quae nec nimis operosa est, & res excerptas, quaerenti illas, facile exhibet. Perinde ergo erit, sive res notatu digniores sub certos titulos referas, eorumque conficias indicem, sive eas margini aliquis systematis adscribas [*].

Quaedam circa adversaria observanda. §. CLXXXVI.—Ceterum ipsa suadebit prudentia, loca auctorum, unde singula delibasti, diligenter notanda esse. Si libros ipse possides, & loca sunt proximiora, recte facies, si eorum tantum sententiam breviter expresseris. Sin breviora sunt, & ea vel ex codice aliquo MSCto, vel ex libro rariore, & non ubivis obvio depromsisti, integra omnino describenda erunt, si facere volueris operae pretium.

Libros legentibus opus est regulis hermeneuticis. §. CLXXXVII.—Quum denique libros cum fructu lecturus praecipue adhibere debeat subsidia, quibus ad intelligenda loca difficiliora opus est: [§. CLXXXIII, §.] eo in primis pertinent regulae de probabilitate HERMENEUTICA, quarum genuinum fundamentum jam supra attigimus. [§. CXXXIII.]

Quid interpretatio. §. CLXXXVIII.—Est enim interpretatio eorum, quae ab auctore vel brevius, vel obscurius, vel negligentius dicta sunt, probabilis & verosimilis explicatio.

Ejus finis. §. CLXXXIX.—Itaque finis interpretationis est, sensum auctoris divinando adsequi, quem ipse verbis non satis expressit. Quum enim signa cogitationum sint verba, sive ore prolata, sive scripta: contingere potest, ut signa haec non sufficiant rei designandae, sive obscuritas sit i. in scripturae forma deformi, sive ii. in abbreviationibus vulgo minus notis, sive iii. in sphalmatibus scribarum vel typographorum, sive iv. tea contigerunt. (M. §. LXV). Quod ad cetera attinet, oblivisi sunt, & eorum maxime, quae legerunt, audiverunt, dixerunt, parum memores.

(*) Ea excerpti methodus vel ideo commodissima est, quia sic & res, ad diversas disciplinas pertinentes, separantur, & non opus est novo indice, quum vel index ipsi systemati subiectus, locum, ad quem adscripsisti observationes singulas, facile ostensus sit.

in defectu vel vitio interpunctionum, sive v. in verbis obsoletis, novis, peregrinis, aequivocis, abruptis, superfluis, perplexis, sive vi. in sententiis contradictoriis, & quae paulo difficilior in concordiam revocantur [*].

Regula I. de
adfectu & fi-
ne scribentis.

§. CXC.—Quum itaque hic in signis explicandis versemur, [§. CLXXXIX.] signa autem ad auctorum adfectum & finem comparata esse oporteat: [§. CXXXIII.] consequens est, i. ut verba interpretanda sint, secundum statum, adfectum, hypotheses auctoris, qui scripsit. Ut enim duo, quum faciunt idem, non est, idem, ita duo, quando idem loquuntur, non idem semper sentiunt. [†]

Regula II. de
propositioni-
bus.

§. CXCI.—Quumque, qui loquitur, animi sui sententiam explicare conetur, idque fieri non possit sine propositionibus, sequitur sane, ii. ut ipsum saepe praedicatum significationem subjecti; subjectum notionem praedicati indicet [‡].

Et de
ἀπαξ λε-
γμένοις.

§. CXCII.—Id quod etiam in vocabulis obsoletis, rarioribus ἀπαξ λεγόμενοις interpretandis usum egregium praestat (||)

Regula III.
de antecede-
ntibus &
consequentibus.

§. CXCIII.—Quum vero subjectum saepe in antecedentibus latet, praedicatum in subsequentibus accuratius explicetur: consequens est, iii. ut interpres antecedentia & consequentia semper in consilium adhibere, nec unquam textum, si fieri potest, extra contextum considerare debeat (¶).

(*) Singulas has obscuritatis causas accurate, ut solet, recensuit, atque exemplis illustravit THOMAS in *Praxi Log. Cap. III. s. XXXVI.—LV.* quem & in sequentibus passim non sine ratione sequemur.

(†) Ita nemo dubitat, immortalitatem animae aliud significare *Pythagoreis & Platonis*, aliud *Stoicis*, aliud *Christianis*. Nec negandum, quamvis BEN. SPINOZA quaedam de attributis Dei non male dixisse videatur, ea tamen aliter omnino accipienda esse, ac si a Christianis scriptoribus prolata essent.

(‡) *Talia enim sunt subjecta, qualia permittuntur esse a suis praedicatis; talia praedicata, qualia esse permittuntur a suis subjectis.* Hinc si canero quis mortuus dicitur, plane aliud erit cancer ille, quam quem Titus summa cum voluptate comedis se dicitur.

(||) Ita BOCHARTUS, JOB. LUDOLPHUS & alii ex praedicatis quae *Leviathani & Behemoth* tribuuntur a Jobo, collegerunt, per illum *crocodilum*, per hunc *hippopotamum* intelligi.

(¶) Hinc vel maxime commendare Jcti solent comparationem textuum unius ejusdemque veteris jurisconsulti, ex eodem libro depromptorum, ex quorum nexu saepe perspicuus sit locus, in se obscurissimus. Vid. HENRICI BRENMANNI, & BERN. HENR.

§. CXCIV.—Aliquando auctor doctrinam in aliis quoque locis exposuit, & tunc saepe, quod uno loco obscurius dixit, altero multo dilucidius expressit. Ex quo patet, iv. loca auctorum parallela, quae vocant, diligenter esse conferenda, ex iisque genuinam eorum sententiam eruendam, modo ista loca sibi non manifesto contradicant (*).

Regula IV.
de locis pa-
rallelis.

§. CXCIV.—Si constet, data opera sententiam mutasse scriptorem, tunc v. posterior sententia anteferenda est priori, id quod tamen vi. in pactis vel ideo non semper obtinet, quia homini non semper libera consilii mutandi facultas est (†).

Regula V. &
VI. de diver-
sis unius au-
ctoris senten-
tiis.

§. CXCVI.—Sin inconsulto & ex inadvertentia auctor in contradictionem incidisse videatur, (quod tamen, si ulla conciliandi ratio supersit, credere nos non patitur spes, de hominum diligentia concepta, cessat interpretis officium, ac potius, utra sententia rectae rationis principii magis consentanea sit, secundum regulas logices dispiciendum est (‡)).

Et de contra-
dictione au-
ctoris.

§. CXCVII.—Nonnumquam tamen conciliandi aliqua ratio superest. Et tunc insignem utilitatem praestabunt regulae: vii. in dubio is sensus eligendus, qui vel nihil absurditatis habet, vel viii. efficit, ut res aliquem effectum sortiatur (||).

Reg. VII. &
VIII. de ef-
fectu.

REINOLDI *Diss. & Orat. de legum Inscriptionibus*, nec non JAC. LABETTI *Usus indicis Pandect.* ubi rem exemplis illustravit. Id quod & JAC. CUIACIUS, JAC. GOTHOFREDUS, & hic quidem cum in aliis opusculis suis, tum in luculento *Commentario in regulas juris & Commentariis in Codicem Theodosianum* praclare praestiterunt. In exegesi sacra usum hujus regulae erudite ostendit WOLFG. FRANZIUS *de Interpretatione.*

(*) Id quod vel studio & data opera facit auctor, ubi sententiam suam curis secundis emendat, cujus rei exemplum praebent AUGUSTINI *libri Retractationum*, vel ex imprudentia, & inadvertentia animi. Quales sane contradictiones frequentius occurrunt passim quam credas.

(†) Aut ergo pactum posterius inter easdem personas initum est, aut cum diversis. Si inter easdem: posterius omnino tollit prius, quia potuere paciscentes sententiam mutare. Sin cum diversis: prius pactum excludit posterius, quia priori paciscenti jus quaesitum per novum pactum adimi non potuit. Exemplo esse possunt sponsalia bina cum diversis feminis inita, item litterae investiturae veteres & novae inter se discrepantes.

(‡) Unde facile patet, quid sentiendum sit de quaestionibus: *an in jure dentur antinomiae? quomodo illae conciliandae? An injuria fiat juris collectoribus, si illis humani quid accidisse dicas? & similibus.* Longa enim haec fabula est.

(||) Non enim probabile est, quidquam dicturum scripturum-

Reg. IX. & X. de absurdo vitando & systemate auctoris.

§. CXCVIII.—Quando itaque eum sensum eligendum esse dicimus, ex quo nihil absurdi sequatur: (§. CXCVII, 7.) illud non modo intelligendum est de absurditate *absolute*, sed & *ex hypothesi* tali (*). Ex quo sequitur, ix. ut verba ita interpretanda sint, ne qui sanæ mentis fuit, aliquid contra sensum communem dixisse videatur. x. Ut interpretationem consentaneam esse oporteat systemati auctoris (†).

Reg. XI. de significatio-
ne verborum,
& XII. de
conjecturis.

§. CXCIX.—Ita procedendum omnino, si contradictio quaedam legentes torqueat. (§. CXXV. * *seqq.*) Sin ejusmodi contradictio non observetur, & verba tamen paullo obscuria appareant: primum firmiter tenendum, xi. verba tamdiu in genuina & propria notione accipienda esse, quamdiu inde discendendi nulla necessitas est (†). Si autem sic obscuritas tolli nequeat, xii. ad *conjecturas* confugiendum esse, in quibus inveniendis permultum facit *ἡ εὐσوخία* seu ingenii felicitas.

Unde conjec-

§. CC.—Conjecturæ petuntur aut ex SUBSTRA-

ve hominem ideo, ut sermo vel scriptura effectum non habeat, nisi perspicue adpareat, loquentem aut scribentem vel data opera jocatum, vel emotæ mentis fuisse. Hinc quum a militibus praesidiariis Euboeae deditio ea lege fieret, ut capita ipsis salva essent, perabsurda erat Turcarum cavillatio, dum dedititios medios dissecabant, sic capita salva fore, in re seria nugantes.

(*) Saepe tamen, ubi temeritas & dolus accessit, verba absurda in poenam, vel tamquam absurda accipiuntur, donec contrarium probatum sit, vel pro non scriptis habentur. Prioris exempla passim occurrunt in delictis injuriarum & blasphemiarum. Vid. BEYERI *Delin. jur. crimin. ad Arist. Cvi. s. XXIV. p. 172. edit. nov.* Posterius praecipue fit in conditionibus impossibilibus, turpibus, perplexis, quæ ultimis voluntatibus adjectæ deprehenduntur. L. 1. L. 14. L. 20. pr. L. 27. D. de cond. inst. L. 45. D. de hered. inst.

(†) Ita pleraque SPINOZÆ dicta aliud quid sonare, si separatim audiantur, aliud, si cum toto ejus systemate comparentur, jam supra observavimus. Et haec est illa *analogia fidei*, quam Theologi in interpretandis libris sacris; *analogia juris*, quam Jcti in interpretandis legibus commendant. Alia exempla dedit THOMAS. *Prax. log. Cap. III. s. LXXXII.*

(‡) Id est, quamdiu inde vel absurdum non sequitur, vel repugnantia cum systemate & analogia auctoris manifeste non observatur. Hinc facile patet, & eos errare, qui miracula fingunt, ubi id textus non urget, e. g. qui prae fracte contendunt, Christum a daemone Matth. IV, 8. per aera raptum: & eos, qui omnia miracula, vel tamquam phaenomena naturalia, vel tamquam somnia & visiones, vel per allegorias interpretanda esse contendunt. Systemati enim sacro & analogiae fidei non repugnare miracula, satis adparet ex Act. II, 22, IV, 30. & locis quamplurimis.

TA MATERIA, & tunc observanda ea, quæ supra (§. CXCI.) diximus, aut ex CONJUNCTIS, veluti antecedentibus, consequentibus, & parallelis, de quibus itidem jam supra (CXIII. *seq.*) actum, aut ex FINE, qui auctori ob oculos versatus est.

§. CCI.—Finis hic in *legibus & pactis* vocatur RATIO LEGIS vel PACTI, & hinc adeo praetermitti non potest, ut recte potius dicere soleant Jcti. xiii. *rationem legis animam ejus esse.* Id quod etiam de pactorum interpretatione verissimum est (*).

§. CCII.—Quum itaque ratio legum vel pactorum eorumdem veluti anima sit: (§. CCI.) consequens est, xiv. ut interpretatio eorum in DECLARATIVAM, RESTRICTIVAM & EXTENSIVAM recte dispescatur.

§. CCIII.—Ubi enim ratio verbis patet latius, ibi EXTENSIVAM; ubi verba ratione latiora sunt, RESTRICTIVAM; denique, ubi verba & ratio pari passu ambulant, DECLARATIVAM interpretationem adhibendam esse, facile patet (†).

§. CCIV.—Quumque, ubi verba pactorum vel legum ratione latius patent, *restrictivæ* interpretationi locus sit: (§. CCIII.) facile patet, xv. in dubio semper propensiores nos esse oportere in partem rectæ rationi, virtuti, benignitati, humanitati vel maxime convenientem. Quæ ipsa est AEQUITAS illa, quam omnes in ore habent, pauci norunt (‡).

(*) Ratio enim est finis. Fini consentanea debent esse media. Ergo ex fine omnino judicandum, qualia media esse oporteat. Defendimus hoc Jctorum axioma in *Praefatione, Elementis juris secundum ordinem Pandectarum* praemissa, adversus PAGANINUM GAUDENTIUM. Hinc in *universum cessante fine, media etiam cessare oportet.* In legibus id manifestum. Nam si legislator ob pestis vel alterius luis periculum peregrinos admitti vetat: nemo dubitat, quin cessante illo infectionis periculo, peregrini rursus admittendi sint. At diximus: *fine in universum cessante.* Nam si cessat uno alterove casu, lex ideo non exolescit, quia fertur de eo, quod ut plurimum in rebus humanis contingit. L. 3. L. 4. *seqq. D. de legib.* Hinc e. g. quamvis aliquando impubes ante pilos sapiat: non ideo magis tamen is testari poterit, quam reliqui ejusdem ætatis adolescentes. Vid. HUBER. *Posit. ad Pand. Libr. I. Tit. III. s. XIV.*

(†) Eo pertinet regula, quæ tam frequenter jactatur: *ubi eadem ratio, ibi eadem juris dispositio est.* Sed ea ad jus tantum commune pertinet, non ad privilegia, de quibus constat, quod ad exemplum non trahantur, L. 1. s. 2. D. de constil. princip.

(‡) Aequitas est *virtus correctrix ejus, in quo lex propter uni-*

turæ peten-
dae?

Regula XIII.
de investi-
ganda ratio-
ne legis, vel
pacti.

XIV. Reg.
de interpre-
tatione res-
trictiva, de-
clarativa, ex-
tensiva.

Quomodo
haec diffe-
rant?

Reg. XV. de
aequitate.

Reg. XVI.
de sensu be-
nigniore
praefereudo.

§. CCV.—Quum ergo in benignitatem propensior sit aequitas (§. CCIV.) facile patet, xvi. in dubio eligendum esse sensum legis benigniorem, eoque referri posse pleraque, quae de interpretatione ODIOSORUM & FAVORABILIVM monuerunt GROTIUS, PUFENDORFFIUS, & JCTi tantum non omnes (*).

Regulae de
interpretatio-
ne mystica.

§. CCVI.—Sunt hae praecipuae de interpretatione regulae, quibus ad eruendum genuinum auctoris sensum utimur. De interpretatione MYSTICA non est, quod multa addamus. Nimirum i. certos nos esse oportet, auctorem id intendisse, ut arcanius quid his verbis exprimeret (†). ii. Certo constare debet, physicumne, an historicum, an morale, an propheticum istud sit mysterium, quod sub littera latitat (‡). Tunc, iii. qui mysterium istud divinando ita invenit, ut illud litterae per omnia accurate quadret, is probabiliter (||) sensum auctoris mysticum censebitur adsequutus.

versatilibus deficit, GROTIUS de aequ. indulg. & facilit. Cap. I. §. III. Fundamenta hujus correctionis sunt *recta ratio, virtus, benignitas, humanitas*, quae quales sint, ex principiis genuinae philosophiae, & maxime moralis, satis notum est. Si quis ergo nubem pro Junone, id est, *stupiditatem* pro recta ratione; *vitiū* pro virtute; nimiam *indulgentiam & conniventiam* pro benignitate & humanitate amplectitur, hisque falsis principiis interpretationem suam attemperat nascitur inde AEQUITAS CEREBRINA, de qua etiam fuse disseruit THOMAS in *Diss. de aequitate cerebrina L. 2. C. de rescindenda vendit. Cap. I.*

(*) Nemo ignorat, eam regulam impugnasse primum THOMASIVM in *Praxi log. Cap. III. §. CXVI. seqq.* quumque vir doctus VINC. PLACCIUS ejus patrocinium suscepisset exarsisse illud certamen, cujus historiam ex ipsis scriptis amoebaeis, *Institutionibus Jurisprudētiaē divinae* post *Librum II. p. m. 272. seqq.* insertis, facile intelliges. Nimirum dari non posse definitiones *favorabilium & odiosorum* accuratas, vel inde patet, quod quae odiosa aliis sunt, aliis favorabilia videntur. Sed vix opus est regulae hae, adplicatu certe difficillima, si regulam, hoc aphorismo datam, rite intelligamus.

(†) Sic e. g. in cassum laborant, qui disputant acriter, quid arcani in Homeri Iliade & Odyssea latitet, nisi prius liquidum sit, arcani quid sub istis poematibus occultari.

(‡) Hinc frustra de explicatione mystica poematum Homeri, metamorphoseon Ovidii, cenotaphii notissimi Aeliae Laeliae Crispidis, similiumque laborabis, nisi exploratum prius sit, physica, historica an moralia mysteria in iis quaerenda sint.

(||) *Probabiliter* dicimus. Res enim plerumque ad conjecturas, quin aliquando ad ingenii lusum redit, nisi prurimum ejusmodi interpretationes venandi prudenter intra rationis limites cohibeamus. Cenotaphium Aeliae Laeliae Crispidis paullo ante memoratum exemplo esse potest luculentissimo. Utinam autem

§. CCVII.—Sed haec de interpretatione *logica* sufficientiant. *Grammatica* enim aliis nititur fundamentis, & ab aliis jam satis accurate tradita est, ut quidquam hic addere minus necessarium esse videatur (*).

De interpre-
tatione gram-
matica.

SECT. III.

De ratione, veritatem per disputationem investigandi.

§. CCVIII. **A**D investigandam veritatem comparatae etiam sunt DISPUTATIONES, quamvis saepe, non tam rei, quam hominum, vitio contingat, ut veritas disputando amittatur (†).

An disputa-
tionibus veri-
tas invenia-
tur?

§. CCIX.—DISPUTATIO est duarum sententiarum, contradictorie sibi oppositarum (‡), id est, theseos, & antitheseos, accurata & per justas ratiocinationes facta comparatio. Ex qua definitione statim patet, finem disputantium esse non oportere vanum gloriolae cujusdam aucupium, sed veritatis investigationem.

Quid disputa-
tio, & quis
ejus finis?

§. CCX.—Quum itaque disputatio ad investigandam veritatem comparata esse debeat (§. CCIX.); facile patet, i. ex illa exsulare oportere odia, fraudes, stratagemata, convicia, sophismata, & scurriles invectivas, quibus alter alterum ludibrio exponere studet. Qui enim his armis instructi in arenam prodeunt, dum se invi-

In ea quid
cavendum?

in his ludicris & nihili rebus subsisteret ingenium humanum! Utinam non sacra etiam temeraret, fingeretque mysteria, quorum vestigia in sacris libris non exstant!

(*) In primis hic multa observavit JO. CLERICUS in *Arte critica*, quamvis & sint in libro, quibus non subscripserim. Dissentire in his licet, quemadmodum idem licuit citato auctori. *Hanc libertatem petimusque damusque vicissim.*

(†) Tribuendum id partim disputantium adfectibus, *φιλονεικία*, cavillandi studio, pertinaciae, partim neglectae methodo. Quemadmodum enim ob illa vitia disputationes in rixas & digladiationes sophisticas; ita ob neglectum ordinem in vagos sermones, vel declamationes potius ineptas, id est, in calcem sine arena, & Andabatarum pugnas degenerant.

(‡) Cur contradictorias propositiones defendere debeant disputantes: non obscurum est. Nisi enim hoc fiet, contingere poterit, ut vel uterque defendat theses omnino verissimas, adeoque Andabatarum more pugnet. (§. LXXII.)